

Linköpings Universitet
Institutionen för religion och kultur/ IRK
Socialantropologi 3
C-uppsats
Höstterminen 2005

Att se utsatta elever

Tre skolkuratorers perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck

Av: Sofia Eriksson

Handledare: Björn Alm

Linköpings Universitet, Filosofiska Fakulteten
Linköping University, Faculty of Arts and Sciences

Institutionen för religion och kultur
Department for Religion and Culture

Socialantropologi
Social Anthropology

Titel: Att se utsatta elever – Tre skolkuratorers perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck
Title: Seeing exposed students – Three school-counselor's perspectives of honour-related violence and oppression

Författare: Sofia Eriksson
Author: Sofia Eriksson

Handledare: Björn Alm
Tutor: Björn Alm

Sammanfattning: Denna studie i socialantropologi är baserad på kvalitativa intervjuer med tre skolkuratorer. Den handlar om deras uppfattningar om och erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. Hedersproblematiken har sina rötter i kollektivets dominans över individen, patriarkala mönster och kulturkrock. Skolan har ett stort ansvar i att se de utsatta eleverna, men det råder skilda meningar om vilka som utsätts. Vanligtvis ses flickor som offer för fäders och bröders våld i familjerna, men skolkuratorernas erfarenheter visar att alla individer i familjer där hedersrelaterat våld och förtryck existerar tycks i varierande grad vara delaktiga i våldet, och att även pojkar kan vara offer.

Abstracts: This thesis in Social Anthropology is based on interviews with three school-counselors. It's about their experiences and perceptions of honour-related violence and oppression. Honour-problemativity has its roots in the dominance of the collective over the individual, patriarchal patterns and collision between cultures. The school has a large responsibility to see the exposed students, but there are different opinions on who are the exposed. Normally, girls are seen as the victims of the violence of the father and brothers in their families, but the experiences of school-counselors show that all individuals in families where honour-related violence and oppression exists, seems to be participants in the violence, and that the boys also can be the victims.

Nyckelord: Heder, Hedersrelaterat våld och förtryck, Skolkurator, Kollektiv, Individ, Kulturkrock

Keywords: Honour, Honour-related violence and oppression, School-counselor, Collective, Individual, Collision between cultures

Förord

Jag har tidigare intresserat mig för hedersproblematiken, men då med fokus på mordet på Pela och Fadime och på Sharaf hjältars arbete med att förändra attityder hos pojkar inom hederskulturen. Denna uppsats med skolkuratorernas erfarenheter av och uppfattningar om hedersrelaterat våld har för mig varit ett sätt att få en annan inblick i hedersproblematiken.

TACK

Jag vill tacka mina informanter som, trots att de har ett krävande arbete och fullspäckt schema, har tagit sig tid till mig. De har delat med sig av sina erfarenheter och uppfattningar om hedersrelaterat våld och gett mig en inblick i hur de arbetar.

Jag vill även tacka min handledare för de råd jag fått som hjälpt mig på vägen.

Till sist vill jag dessutom tacka min sambo för att han står ut med mig trots att jag är ständigt mentalt frånvarande. Och för att han tolererar min omvända dygnsrytm.

Innehållsförteckning

<u>Förord</u>	<u>1</u>
<u>Inledning</u>	<u>2</u>
<u>Bakgrund</u>	<u>4</u>
<u>1. Mina informanter – Skolkuratorer</u>	<u>5</u>
Skolkuratorns arbete	6
<u>2. Heder</u>	<u>7</u>
Individ och kollektiv	10
<u>3. Hedersrelaterat våld och förtryck</u>	<u>11</u>
Generationskonflikter	13
Att anmäla	14
Föräldrars maktlöshet	16
Barnmisshandel eller hedersrelaterat våld?	16
<u>4. Utsatta flickor...och pojkar</u>	<u>18</u>
<u>5. Vem står för våldet?</u>	<u>21</u>
Männen som förövare	22
<u>6. Kulturella skillnader</u>	<u>22</u>
Vi och dem	24
<u>7. Pojkarnas attityder mot flickor</u>	<u>25</u>
<u>8. Att arbeta förebyggande</u>	<u>26</u>
Skolverket	27
Skolverkets idéer om förebyggande arbete	28
<u>Sammanfattning</u>	<u>30</u>

Bibliografi

Artiklar från Internet

Förord

Jag har tidigare intresserat mig för hedersproblematiken, men då med fokus på mordet på Pela och Fadime och på Sharaf hjältars arbete med att förändra attityder hos pojkar inom hederskulturen. Denna uppsats med skolkuratorernas erfarenheter av och uppfattningar om hedersrelaterat våld har för mig varit ett sätt att få en annan inblick i hedersproblematiken.

TACK

Jag vill tacka mina informanter som, trots att de har ett krävande arbete och fullspäckt schema, har tagit sig tid till mig. De har delat med sig av sina erfarenheter och uppfattningar om hedersrelaterat våld och gett mig en inblick i hur de arbetar.

Jag vill även tacka min handledare för de råd jag fått som hjälpt mig på vägen.

Till sist vill jag dessutom tacka min sambo för att han står ut med mig trots att jag är ständigt mentalt frånvarande. Och för att han tolererar min omvända dygnsrytm.

Inledning

Den här uppsatsen handlar om tre skolkuratorers erfarenheter av och uppfattningar om hedersrelaterat förtryck och det våld som förtrycket kan resultera i. Hedersrelaterat våld och förtryck har blivit ett aktuellt ämne de senaste åren efter morderna på Pela och Fadime. Skolan har en viktig roll när det gäller att se de utsatta ungdomarna och eftersom skolkuratorer står för skolans sociala arbete, menar jag att de är centrala för hur skolor hanterar hedersproblematik. Skolkuratorernas uppgifter varierar väldigt mycket mellan olika skolor. Det är upp till varje skola att själv bedöma vilka insatser som behövs på skolan. Det har därför varit svårt att få en enhetlig bild av hur arbetet med att hjälpa utsatta elever och att förebygga hedersproblematiken på de olika skolorna bedrivs. Om det överhuvudtaget finns en sådan verksamhet på skolan.

Mitt **syfte** med denna uppsats är att, genom skolkuratorer som informanter, ge en bild av hur dessa uppfattar och hanterar hedersproblematiken. Med denna studie vill jag lyfta fram skolkuratorernas perspektiv på hedersrelaterat förtryck och hedersrelaterat våld. Jag anser att det saknas studier som inbegriper skolkuratorer i samband med hedersförtrycket. Skolkuratorernas perspektiv är viktigt eftersom det i förlängningen kan vara avgörande för vilken hjälp utsatta får.

Min **frågeställning** är: Vilken uppfattning om hedersrelaterat våld och förtryck har dessa skolkuratorer? Vad grundar de denna uppfattning på? Vad anser de ligger till grund för hedersproblematiken? Vad kan skolan göra för att hjälpa de utsatta och eventuellt arbeta förebyggande?

Jag har använt kvalitativa intervjuer som huvudsaklig **metod**. Uppsatsen bygger på intervjuer med 3 stycken skolkuratorer i grundskolans årskurs 7-9. Syftet med kvalitativa intervjuer är att få en förståelse för informanternas perspektiv när det gäller, av den som intervjuar, vissa utvalda teman. Den kvalitativa intervjun är halvstrukturerad på så sätt att det varken handlar om ett öppet samtal eller ett strikt strukturerat frågeformulär. Tanken med den kvalitativa intervjun är att försöka tolka meningen med centrala teman utifrån informantens perspektiv och att främst sträva efter beskrivningar av specifika situationer eller erfarenheter och inte allmänna åsikter. (Kvale 1997: 9-41) Dessa intervjuer har ägt rum på skolkuratorernas

arbetsplatser. Mina informanter har alla varit kvinnor, då det varit svårt att få tag på manliga kuratorer. De teman som jag har valt att ta upp, utifrån mina informanternas förståelse, är;

- **Heder**
- **Hedersrelaterat förtryck och våld**
- **Utsatta flickor...och pojkar**
- **Vem står för våldet?**
- **Kulturella skillnader**
- **Pojkarnas attityder mot flickor**
- **Att arbeta förebyggande**

Orsaken till att jag har valt dessa teman är att jag anser att de bäst återspeglar den problematik som hedersrelaterat våld och förtryck är. Mina samtal med informanterna har naturligt fallit sig så att de kretsat kring dessa teman. Av uppfattningen jag fått från mina informanter, så tror jag att även de ser dessa teman som centrala.

Dessa teman har analyserats utifrån teorier när det gäller individcentrerade och gruppcentrerade samhällen, kultur, generationskonflikter och socioekonomiska faktorer. Uppsatsen bygger även på viss litteraturstudie så som Integrationsverkets rapport "Lärande exempel" där Skolverket redogör för skolans insatser och pågående uppdrag när det handlar om att förebygga konflikter mellan individ och familj.

Min uppsats är uppdelad i kapitel efter dessa teman, med undantag från **Kapitel 1** som presenterar mina informanter och deras arbete. **Kapitel 2**, om *heder*, tar upp hur mina informanter uppfattar begreppet heder. Jag ser det som grundläggande för informanternas förståelse av det våld och förtryck som mina informanter genom sina yrkesroller förväntas hantera. I detta tema har jag låtit teorier kring individ och kollektiv spegla och förklara mina informanternas erfarenheter. I **Kapitel 3**, om *hedersrelaterat förtryck och våld* går jag igenom mina informanternas erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck, hur en anmälan går till och svårigheten att bedöma om det är hedersrelaterat eller "vanlig" barnmisshandel. I anknytning till detta har jag valt att ta upp teorier gällande generationskonflikter. **Kapitel 4**, om *utsatta flickor...och pojkar* återgår till informanternas erfarenheter av hedersförtryck, men nu med tydligare fokus på de som blivit utsatta. Därefter i **Kapitel 5** *Vem står för våldet?* diskuteras våldet i familjerna. Dessutom presenteras teorier om invandrade mäns våld mot kvinnor, under rubriken "Mannen som förövare". **Kapitel 6** tar upp informanternas

uppfattningar om *"kulturella skillnader"*. Där diskuterar jag teorier om kulturell identitet. I **Kapitel 7, *Pojkarnas attityder mot flickor*** tar jag upp mina informanternas uppfattningar och erfarenheter av invandrarkvinnors syn. **Kapitel 8, *Att arbeta förebyggande*** innehåller mina informanternas tankar om hur man skulle kunna förebygga hedersrelaterat våld. Detta i anslutning till Skolverkets beskrivning av skolans insatser när det gäller att förebygga konflikter mellan individ och familj.

Bakgrund

Hedersmorden på Pela Atroshi (1999) och Fadime Sahindal (2002) skapade rubriker i Sverige, även om de inte var ensamma i sitt slag. Debatten i media var polariserad, där den ena sidan använde sig av invandrares kultur som en av huvudförklaringarna till att våld mot kvinnor förekommer och anklagades därför för att vara kulturrasistisk. Den andra sidan valde att se hedersmord och hedersrelaterat våld som en del av det patriarkala förtryck som finns inom alla samhällen. Enligt ett pressmeddelande i samband med mordet på Fadime från riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, handlar det om kvalificerat kvinnohat. Inte om invandrare utan om den patriarkala kultur som dominerar alla samhällen och som gör att män och pojkar tar sig rätten att förtrycka, hota, misshandla och i förlängningen döda kvinnor och flickor (de los Reyes 2003:32). Enligt Länsstyrelsens bedömning 2004 hotades omkring 1500 flickor i Sverige av hedersrelaterat våld. Rikskriminalens expert på hedersrelaterat våld, Kickis Åhré Älgamo, menade att mörkertalet var enormt och att det egentligen handlade om tio gånger så många. (SvD 041205) Både Pela och Fadime mördades för att återupprätta familjens heder, Pela av sina farbröder under ett besök i Irak och Fadime av sin far när hon var på besök hos sin syster i Uppsala. De vanärade sina familjer genom att bryta mot sina fäders regler och genom att de ville leva som andra unga svenska kvinnor.

Både frivilligorganisationer och myndigheter arbetar för att hjälpa flickor och pojkar utsatta för hedersförtryck och för att försöka förebygga hedersrelaterat våld. Elektra är en verksamhet inom Fryshuset som arbetar mot hedersrelaterat våld. De riktar sig främst till unga kvinnor med invandrabakgrund, men har en avdelning – Sharaf hjältar – som arbetar med pojkar och män mot hedersrelaterat våld. Elektras verksamhet med att hjälpa de utsatta flickorna var otillräckligt och därför startades Sharaf hjältar för att förebygga våldet genom att försöka

förändra pojkar och mäns attityder. Regeringen har avsatt 130 miljoner för perioden 2003-2007 för skyddat boende och andra insatser för ungdomar som riskerar hedersrelaterat våld (Stiftelsen Allmänna barnhuset, Skriftserie 2005:3 s. 59).

En faktor som brukar ses som bidragande till hedersförtrycket är den patriarkala familjestrukturen som ofta råder. I alla samhällen eller kulturer finns sådant som har med kön att göra men som inte är kön i biologisk mening. Denna aspekt av kön är konstruerat av människor. Detta brukar kallas för genus. Patriarkat är en sådan genusordning. Patriarkatbegreppet innefattar två idéer; att kvinnors ställning inte är naturgiven och att kvinnor är underordnade män. (Thurén 2002:19) En annan faktor som brukar ses som bidragande är att värderingarna som familjen eller släkten har inte tar hänsyn till den enskilde individen. Det kan därför uppstå en konflikt mellan individ och familj. Denna konflikt uppkommer oftast när flickorna eller pojkarna är i tonåren. Det är då de själva börjar vilja leva som "svenska" tonåringar och ha samma frihet. Detta gör att skolan har en viktig betydelse för dessa ungdomar. Skolan blir en plats där de kan vara utom föräldrarnas kontroll, samtidigt som det är en plats där de kan få hjälp av skolans kurator. Enligt Paulina de los Reyes studie av flickor kontrollerade genom hot och våld av sina familjer, hade nästan alla av hennes informanter haft kontakt med skolans kurator. Men vilken respons flickorna fått tycks ha styrts av slumpen, hur de lyckats hitta rätt person vid rätt tillfälle (de los Reyes 2003:26).

1. Mina informanter – Skolkuratorer

Nedan följer en kort presentation av skolkuratorerna som jag har arbetat med, och deras respektive skolor. För att skydda dessa är kuratorernas namn fingerade.

Pia: Arbetar på en 7-9 skola med drygt 300 elever. Av dessa beräknas ca 30% ha utländsk härkomst. Skolan har förberedelseklasser där de elever som nyligen kommit till Sverige går och lär sig svenska tills de anses ha tillräcklig kunskap för att kunna tillgodogöra sig ordinarie undervisning. Så de 30% med utländsk härkomst består av alltifrån nyankomna till de som har föräldrar som är födda i Sverige. Pia har arbetat på skolan i tre och ett halvt år. Innan dess arbetade hon inom Socialtjänsten med tonåringar. Hon har erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck genom sitt arbete som kurator.

Anna: Arbetar på en 7-9 skola med ca 380 elever. Av dessa har 10% av eleverna utländsk härkomst. Anna har arbetat som kurator i ett halvår. Innan dess har hon arbetat med

socialbidrag och som familjepedagog vid Socialtjänsten. Anna har inga erfarenheter av hedersrelaterat våld eller förtryck från sin tid som kurator.

Marie: Arbetar på en 7-9 skola med ca 570 elever varav ca 5% har utländsk härkomst. Marie har arbetat som kurator i 3 år på skolan. Tidigare arbetade hon på en mer invandrartät skola. Hon har erfarenhet som kurator från öppna förskolan, låg- och mellanstadiet och slutligen högstadiet. Marie har erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck från sitt arbete.

Skolkuratorns arbete

Generellt kan man säga att skolkuratorerna står för den sociala kompetensen inom skolan. Men olika skolkuratorer arbetar väldigt olika. Detta beror till stor del på den enskilde kuratorn och bedömningen av skolornas olika behov. Jag låter därför mina informanter själva presentera sitt arbete;

Pia: -” Vi jobbar med alla sorters social problematik och vi jobbar mycket mot elevernas familjer. Och det kan ju vara alltifrån individuella samtal med eleverna till att man jobbar förebyggande när det gäller narkotika, det är hela spannet där emellan. Lite vad man själv tycker är intressant och vad skolan behöver så att säga.”

Anna: -” Vi gör allt möjligt; samtal med enskilda elever, föräldrar och lärare. Man är med i elevvårdslaget där man träffas en gång i veckan; kuratorn, rektorn, syon, speciallärarna och skolsköterskan. Där tar man upp elever som behöver särskilt stöd på olika vis. Sen är det förebyggande arbete mot droger, alkohol, mobbing och sådana saker”.

Marie: -” Våra ramar är så stora så vi kan göra ganska mycket. Jag har utvecklat en handlingsplan för att ta urinprov vid misstanke av narkotika. Jag har utformat programmet för livskunskap som vi har haft med alla årskurs sjuor i två år. Jag har mycket samtal, föräldrasamtal. Jag har givetvis en samverkan med Socialtjänst, Polis och andra myndigheter om det behövs. Jag finns här för eleverna. Mitt jobb är att få skolsituationen att fungera primärt. Att göra eleverna trygga. Men också att arbeta för att eleverna ska ha sociala färdigheter när de lämnar högstadiet. Jag är med och påverkar på olika nivåer. På en organisatorisk nivå i samarbete med rektorn, på gruppnivå i form av exempelvis livskunskap och på individnivå med enskilda ungdomar och deras nätverk.”

Av informanternas beskrivningar kan man se gemensamma drag men även olikheter. Både Pia och Marie poängterar att arbetet är ganska fritt. Marie säger att deras ramar är stora så att de kan göra mycket, medan Pia menar att det handlar om vad man själv tycker är intressant. Anna och Marie är mer tydliga med att de finns där för eleverna, än vad Pia är. I hennes beskrivning tycks det vara underförstått. Marie är den som är mest utförlig i sin beskrivning av sitt arbete. Hon är den enda av informanterna som säger att hon även arbetar för att eleverna ska ha sociala färdigheter när de lämnar högstadiet.

Marie nämner det inte själv när jag ber henne berätta om sitt arbete, utan det framkommer senare att hon arbetar för att hennes skola ska ha en fungerande rutin kring hedersrelaterat våld och förtryck (återkommer till det i Kap 3). Varken Pia eller Anna tycks arbeta för någon sådan. Men Anna har inte arbetat som kurator lika länge som Pia och Marie och hon har inte heller några erfarenheter av hedersrelaterat våld. Detta har dock Pia. Men hennes skola kanske redan har en fungerande rutin, även om den inte direkt nämns. När man ser till de skolor som mina informanter arbetar på, så ser man att antalet elever med utländsk härkomst inte har någon större betydelse för informanternas erfarenheter av hedersrelaterat våld. Kuratorerna på de skolor med störst och minst procentuell andel elever med utländsk härkomst har erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. Detta kan givetvis ha att göra med att Anna som saknar sådana erfarenheter inte har arbetat som kurator lika länge. Men det borde ha nämnts om hon visste om det förekommit att någon elev varit utsatt före hennes tid.

Av mina informanternas beskrivningar av sina arbeten får jag intrycket att Marie ser sig själv i en mer central roll på sin skola än vad Pia och Anna gör på sina. Marie pratar mer om hur hon är med och påverkar på olika nivåer och vad hon har utformat och arbetat för än de andra två informanterna. Men även om det är bilden man får så behöver det inte vara så.

2. Heder

Våld och förtryck utförs i hederns namn. För att kunna referera till något som hedersrelaterat krävs en förståelse av begreppet heder. Mina informanternas förståelse av heder ser väldigt olika ut.

Pia har erfarenheter av hedersrelaterat förtryck. Hon menar att hon grundar sina uppfattningar på de erfarenheter hon har. Hon tänker att heder är en fråga om ens anseende. Detta i ett större perspektiv än vad vi i västvärlden tänker.

”Vi tänker ju, här i västvärlden utifrån oss själva men de tänker ju i större perspektiv. De tänker släkten eller familjen. Att det blir mer än bara en enskild handling så.”

Anna har inga erfarenheter av hedersrelaterat våld eller förtryck genom sitt arbete som kurator. Hennes uppfattning av heder grundar hon på det hon sett eller hört talas om under sin tid inom Socialtjänsten och det hon läst och sett i media. Enligt hennes uppfattning är heder baserat på rädsla för den svenska kulturen. Att det handlar om att bevara det gamla landets traditioner och att de därför är rädda för att flickorna ska bli försvenskade. *”Men jag vet inte vad de själva skulle säga att heder var.”*

Marie grundar sina uppfattningar av heder på de erfarenheter hon har av hedersrelaterat våld, men också genom sådant hon har läst då hon har intresserat sig för ämnet. Kollektivet är det viktiga när det gäller heder. Individen ansvarar inför kollektivet.

”Jag tror att det är jättesvårt för oss som inte lever under sådana normer... [att förstå] Alltså jag försöker tänka att...för oss är det ju inte kollektivet som är det viktiga. Jag har ju bara ansvar för mig själv, kanske litegrann att jag skulle tycka det var jåkligt pinsamt om jag betedde mig dåligt så att mitt nätverk skulle tycka det vore jobbigt. Men det är ju ändå jag som står till ansvar för mina handlingar.”

Marie menar också att det har handlat om, kanske även fortfarande, att olika släkter har haft kontakt med varandra och det har byggt på att skapa relationer för att överleva. Dessa relationer har kunnat skapas genom att man gifter bort sin dotter till någon annan släkt. En familjs heder bygger därför på dotterns oskuld. Dottern får inte vara smutsig innan hon blir gift då tappar hela familjen ansiktet. Marie menar att så länge de är barn är det ingen fara. Det är när de börjar bli äldre det blir problem. De får inte gå klädda i sexiga kläder, för de blir smutsiga även om någon tittar på dem, därför får de inte uppmuntra. Men det handlar också om hierarkier. De regler och ramar som sätts upp måste följas och om en person går utanför dem blir personen bestraffad. Familjen tappar ansiktet om någon uttrycker en egen vilja som går emot de normer som familjen/släkten har.

Mina informanter poängterar olika saker som viktiga när de talar om heder. Pia talar om anseende som går utanför individen och inbegriper hela familjen eller släkten. Anna ser heder som en rädsla för den svenska kulturen. Man vill bevara ursprungslandets kultur och inte bli försvenskade. Men om man följer det resonemanget så borde inte hedersrelaterat våld och förtryck finnas i ursprungsländerna. Heder blir då något som skulle ha tillkommit här i Sverige för att skydda kulturen mot svenska influenser. Så som Marie ser det så verkar kollektivet och patriarkala familjemönster vara det viktiga när det gäller heder. Det är lätt att se likheter mellan Maries och Pias tankar. Marie talar om att familjen tappar ansiktet om någon uttrycker en egen vilja som går emot familjens normer, där Pia istället talar om anseendet som mer än den enskildes angelägenhet.

Unni Wikan menar att människor med annan kulturell bakgrund kan ha hedern införlivad i vardagen, på ett sätt som kan kännas främmande för människor i Norden. För dem kan berövandet av hedern bli en bister realitet (Wikan 2004:63). Precis som Pia menar Wikan att man, för att förstå hedern så som de uppfattar den, kan likna den vid anseende. Men Wikan tillägger även respekt, men hon säger också att de i sig inte är tillräckliga. Enligt Wikan har hedern två aspekter, en inre och en yttre - där den inre handlar om min egen hederskänsla och den yttre är vilket bemötande jag får av omgivningen beroende på vilken uppfattning de har av mig (Wikan 2004:61-62). Hedern är alltså dubbelsidig. Wikan hänvisar till Frank Henderson Stewarts tanke om att hedern bygger på en sk hederskod, en uppsättning regler som talar om vad som tillför och vad som inte tillför heder (Wikan 2004:65). När det finns en hederskod är det också möjligt att förlora sin heder. Genom den hederskod som finns så ansvarar man också för familjens heder. Marie talar istället om regler och ramar som sätts upp och som måste följas för att familjen inte ska tappa ansiktet. Man kan tänka sig att det är inom dessa ramar som familjens heder upprätthålls, medan om en individs handlingar är utanför dessa så kan familjen förlora sin heder. Wikan menar att det finns både en personlig heder och en heder som är knuten till familjen eller släkten. Det finns inget mellanting när det gäller den personliga hedern, den är eller är inte- det är en fråga om antingen eller (Wikan 2004:57-79). Varken Pia eller Marie tycks skilja på den personliga hedern och familjens heder. De verkar istället se det som samma sak då individen ansvarar inför kollektivet, som Marie menar, och att hedern är mer än den enskildes angelägenhet som Pia tar upp. Hedersbegreppet är enligt Wikan starkt knutet till skam. Kvinnor saknar heder. Männens förvaltar familjens heder och kan bli vanhedrade genom någon familjemedlems misstag. Där männen har heder har kvinnorna istället skam i kroppen. Det är att rätt kunna förvalta sin sexualitet, så att de inte vanäras hela

familjen genom att bryta mot hederskoden. (Wikan 2004:70) Ingen av mina informanter nämner skammen som hederns baksida. Men Marie är inne på samma spår när hon säger att en familjs heder bygger på dotterns oskuld. Dottern får inte vara smutsig innan hon blir gift för då tappar hela familjen ansiktet. Att rätt förvalta sin sexualitet är då som Marie berättar, att inte klä sig sextigt eller utmanande för att dra till sig mäns blickar. Men ingen av mina informanter talar om att kvinnorna skulle sakna heder. Enligt Sjögren är det männen som förvaltar hedern, men skammen gäller alla beroende på situation. Den är hierarkisk eftersom barn bör visa mer skam än vuxna och underordnade bör visa mer än överordnade. (Sjögren 1993:71-73)

Individ och kollektiv

Även om mina informanters förståelse av heder vid första anblicken tycks se väldigt olika ut, kan man se ett gemensamt tema. Pia talar om anseendet som mer än den enskildes angelägenhet för att man tänker utifrån familjen eller släkten. Anna menar att de ser det som viktigt att bevara det gamla landets kultur och att det finns en rädsla för att flickorna ska bli försvenskade. Vad är då det gamla landets kultur? Enligt Marie har det handlat om att släkter har haft kontakt med varandra för att skapa relationer för att överleva. Familjen tappar ansiktet om någon uttrycker en egen vilja och bryter mot de normer som familjen har. Det gemensamma för mina informanter är att de alla direkt eller indirekt talar om kollektivet som det viktiga när det gäller heder. Annars skulle inte anseendet vara något annat än den enskildes angelägenhet. Kollektivet är i så fall en del av det gamla landets kultur, som Anna nämner. Att hålla sig till familjens normer för familjens bästa och släktens fortlevnad, går i så fall inte att kombinera med att bli försvenskad. Enligt Annick Sjögren har personbegreppet en stor betydelse för att förstå kulturella skillnader. Personbegreppet betecknar synen på individens betydelse i relation till andra. Sjögren menar att det finns vissa tendenser som återspeglar två motsatta ideologier; grupp- och individcentrerad. Dominerande tendenser enligt den ena eller andra ideologin karaktäriserar mentaliteten hos en kulturell enhet. Den individcentrerade ideologin sätter individen före gruppen. Individen är självtillräcklig och mellanmänniska relationer har en sekundär betydelse. Moralen skiljer sig från handling eftersom det är intentionerna som räknas. Den gruppcentrerade ideologin å andra sidan sätter kollektivet före individen. Ideologin utgår ifrån den sociala människan med tonvikt på relationer människor emellan. Individen måste inordna sig i den sociala enhet som han eller hon blivit tilldelad, som en naturlig ordning. När det gäller denna ideologi är det ofta familjen

eller släkten som högsta värdet. Individerna är sammanfogade i en större enhet, som länkar i en kedja, och kan inte kopplas bort. Det är familjens eller släktens väl som har högsta prioritet, individen är underordnad. (Sjögren 1993:15-18) Den individcentrerade ideologin kännetecknar enligt Sjögrens resonemang den svenska kulturen. Mina informanternas uppfattning om att individerna ansvarar för kollektivet tyder på att de ser den gruppcentrerade ideologin som avgörande för hedersproblematiken.

Traditionella samhällen ses ofta som mer patriarkala i jämförelse med det mer jämställda moderna Sverige. Genusrelationer ses som patriarkala när fadern försörjer och kontrollerar sina familjemedlemmar. Många anser att många invandrarfamiljer styrs av patriarkala drag som ger kvinnorna mindre möjligheter att ifrågasätta männens dominans i familjelivet. (Darvishpour 2004:17-18) Både Anna och Marie ger en bild av heder som är tätt förknippat med kön. Pia nämner å andra sidan ingenting som har med kön att göra i det sammanhanget. Maries berättelse tyder på att hon ser ett samband mellan familjer med patriarkala drag och heder. Familjens heder bygger på dotterns oskuld. Men hon säger också att det handlar om hierarkier, även om hon inte går in närmare på hur de ser ut. Enligt Anna handlar det om att de är rädda för att flickorna ska bli försvenskade och att de vill bevara det gamla landets kultur. Man kan då anta att en del av denna kultur innefattar familjernas patriarkala drag och att det är därför det talas om att flickorna inte ska bli försvenskade, medan pojkarna inte nämns. Att flickorna blir försvenskade borde innebära en anpassning till det mer jämställda Sverige, vilket skulle kunna ifrågasätta männens dominans i familjerna.

3. Hedersrelaterat våld och förtryck

Två av mina informanter har erfarenheter av hedersvåld och förtryck; Pia och Marie. Anna har dock inga erfarenheter genom sitt arbete som kurator, men hon berättar lite vagt om hur hon genom tidigare arbete (inom Socialtjänsten) träffat på unga tjejer som varit rädda för sina familjer. Nedan har jag därför valt att gå igenom Pias och Maries erfarenheter av hedersrelaterat förtryck, i deras arbete som kuratorer. Pia berättar;

” Alltså den här tjejen vi har nu hon vet vi [att det handlar om hedersrelaterat förtryck]. Hon har rymt hemifrån vid ett tillfälle. Hon försöker ta kontakt med sina vänner och ha relationer utanför skolan, men det är bara; Nej! Hon ska vara en

flicka som är hemma med sin mamma och går ut med mamma och inte någon kompis. Hon får inte ha mobiltelefon, får inte ha pojkvän och får inte köpa kläder själv. Så där är det jättetydligt. Och hon säger själv att rymmer jag igen, då dödar de mig!”

Pias berättelse ger en bild av en flicka som är väldigt hårt hållen hemma. Pia menar att det är det tydligaste tecknet. Hon tror att hedersförtryck är ett sätt för familjen att ha kontroll. Att kontrollera individen blir ett sätt att se till att alla följer familjens sätt att vara. Enligt hennes uppfattning lever dessa elever i andra kulturer och får inte leva som andra svenska ungdomar. Men detta gäller främst flickor, hon har inga erfarenheter av att pojkar inte får gå ut eller umgås med vänner. Om hon skulle generalisera skulle hon snarare se det tvärt om. Att pojkarna får vara ute väldigt mycket. Pia menar att man måste se till flickan. Det är ett tydligt tecken när flickan upplever det som alltför begränsande. När hushållssysslorna tar över och flickan inte orkar läsa läxor eller inte får umgås med kompisar alls. Pia menar att ungdomar måste ha en möjlighet att träffa kompisar, på rimliga tider och i rimlig omfattning. För kompisar är jätteviktiga i den åldern.

Marie säger också att hon reagerar när hon möter elever som är begränsade, och detta särskilt om eleverna kommer ifrån vissa kulturer där man vet att hedersförtryck förekommer. Om en elev beskriver att han/hon måste gå raka vägen hem efter skolan, inte får umgås med kompisar på kvällstid och inte får vara ute på helgerna mer än till klockan sju. Men också om personen beskriver att föräldrarna och kollektivet styr hur personen själv ska agera eller vara. Marie använder sig av begreppet livsutrymme när hon talar om detta. Hon anser att hedersförtryck kan ses som psykiskt våld och det är lika allvarligt som om våldet vore fysiskt.

”För kan man påvisa att du begränsar någons livsutrymme så...så radikalt att det hämmar den enskilde individens utveckling så...så är ju det lika allvarligt.”

Maries erfarenheter av hedersrelaterat förtryck sträcker sig till att hon har anmält när någon elev varit utsatt. Men hon har också elever som gjort anmälningar och blivit flyttade till den skola där Marie arbetat. Dessa elever har då haft skyddad identitet och skyddad adress. Det är svårt att dra en gräns mellan hedersförtryck och hedersrelaterat våld. Marie har aldrig varit med om att det enbart har handlat om förtryck. Enligt hennes erfarenhet brukar det alltid finnas en viss grad av fysisk kontroll. Det är ett sätt att styra. Men om det enbart handlade om

ett förtryck så skulle det vara svårare att bevisa. Det skulle handla om ord mot ord. Om det finns blåmärken så är det lättare att bevisa.

Marie menar att psykiskt våld är lika allvarligt som fysiskt och att förtrycket är en form av psykiskt våld. Om en persons livsutrymme begränsas så att det hämmar den enskilde individens utveckling så är det mycket allvarligt menar Marie. Den enskilde individens utveckling är central om man utgår ifrån vårt individualistiska perspektiv. Men innebär det att det verkligen är så? Annick Sjögren menar ju att det finns samhällen som är kollektivistiska, där den gruppcentrerade ideologin råder. Den enskilde individens utveckling borde vara hämmad i sådana samhällen. Men där kan det väl knappast ses som allvarligt, eftersom fokuset är omvänt. Det tycks snarare som det är i kontrast med det individualistiska svenska samhället, det blir allvarligt då den enskilde individens utveckling hämmas.

Generationskonflikter

Det Pias och Maries berättelser har gemensamt är att elever utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck ofta är begränsade. Kollektivet styr över individen. Men också att dessa elever inte vill ha det så. De vill leva som andra svenska ungdomar. Man skulle kunna se det som en kollision mellan den gruppcentrerade ideologin och den individcentrerade, som Annick Sjögren tar upp. Men det kan samtidigt också vara ett utslag av en generationskonflikt. Enligt Darvishpour handlar det om en maktförskjutning i invandrarfamiljer. Föräldrarnas position och grad av integrering har betydelse för relationen till barnen. Om föräldrarna saknar kontakt med samhället, är arbetslösa, lågutbildade och bor i segregerade områden är sannolikheten stor att de inte kan agera som förebilder åt barnen. Barnen växer snabbare in i det nya landets regler, värderingar och normer än vad föräldrarna gör. (Darvishpour 2004:164) Det nya landets normer och lagar stödjer barnens rättigheter vilket ökar barnens inflytande i förhandlingar med föräldrarna (SvD 040316). Kulturkrocken mellan föräldrar och barn kan ökas då föräldrar som inte känner sig delaktiga i samhällslivet kan drabbas av en känsla av maktlöshet. Unga flickor i sådana familjer kan leva med motsägelsefulla förväntningar. (Darvishpour 2004:164) Marie berättar att familjen tappar ansiktet om någon uttrycker sin egen vilja och går emot familjens normer. Enligt Darvishpour ställer samhället samtidigt krav på anpassning (Darvishpour 2004:164). Detta kan göra att barnen står emellan föräldrarnas och samhällets normer.

Att anmäla

En skolkurator har alltid skyldighet att anmäla till Socialtjänsten om ett barn far illa. När det handlar om hedersrelaterat våld kan det inte hanteras på samma sätt. Givetvis anmäls det till Socialtjänsten men varken Socialtjänsten eller kuratorn kan ta kontakt med föräldrarna, eftersom det finns en risk att elevens situation förvärras. De utsatta eleverna är ofta rädda att det ska komma fram till deras familj att de söker hjälp. När det gäller en hederskonflikt är det mer än en konflikt mellan tonåring och föräldrar. Det är istället en ensam individ som går emot den kollektiva ordningen. Av kollektivet upplevs det som att individen vanäroar dem genom att revoltera. Om Socialtjänsten kontaktar föräldrarna blir familjens/släktens vanära ännu större genom att konflikten blir offentlig. Kravet på att tvätta bort skammen ökar och i värsta fall kan det innebära livsfara för den utsatta eleven (Astrid Schlytter s.59, Att möta flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer).

Anna som inte hade några erfarenheter av hedersrelaterat våld där hon arbetar, tror inte att det skulle finnas någon beredskap om det visade sig att en elev var utsatt. Det skulle bli att man fick diskutera det om det kom upp. Men givetvis skulle det anmälas till Socialtjänsten som skulle göra en utredning. Anna anser att det är svårt att få insyn i hur de jobbar, men hon hoppas att de skulle tala om hur skolan skulle hantera det. Om de skulle behöva vara extra vaksamma på skolan. Marie arbetar för att skolan där hon arbetar ska ha en fungerande rutin kring hedersrelaterat våld och förtryck. Hon har utformat en blankett som rör detta, som mall och hjälp för bedömning av elevens situation. På blanketten finns ett antal frågor om den utsattes situation, så som;

- Beskriv vilka regler och krav som gäller för flickan, vilka bestraffningar sker vid regelbrott?
- Hur begränsas hennes livsrum?
- Har föräldrarna bestämt hennes framtid vad gäller utbildning, boende och äktenskap?
- Vad fungerar bra i flickans liv?

Men också om hur flickans mående ser ut;

- Beskriv flickans fysiska och psykiska hälsa, är flickan utsatt för våld eller hot om våld?
- Har flickans skolresultat eller prestationen i skolsituationen förändrats? I sådana fall hur?
- Har klasskamraterna reagerat på att flickan inte mår bra?
- Är flickan trött, har koncentrations- och/eller sömnsvårigheter?

(Marie menar att "flickan" är en felskrivning, det ska gälla både flickor och pojkar)

Här dyker återigen livsrum upp. Både Pia och Marie ser begränsningen av individen (flickan i Pias fall) som central för hedersrelaterat förtryck och våld. Men det är även tydligt att detta är en utgångspunkt för bedömningen av eleven i Maries fall.

Maries och Pias erfarenheter av att anmäla hedersrelaterat våld är ganska lika. Men Pia är vagare i sin beskrivning av hur arbetet går till. Hon säger att Socialtjänsten gör en utredning och att hon själv inte är så delaktig. När Marie möter en elev som är utsatt för hedersrelaterat våld eller förtryck har hon beskrivit för eleven hur Socialtjänsten arbetar och vilka konsekvenser en anmälan kan få. Eftersom hennes arbete är att föra elevens talan har hon låtit eleven vara med och bestämma hur man bör gå till väga, då eleven är den som bäst känner sin situation. Pia menar att det är en svår situation för en fjortonåring att behöva fatta sådana beslut. Det viktigaste tycker Marie är att man låter eleven veta vad som kommer att ske efter en anmälan och att man under perioden innan anmälan lyssnar till elevens behov. Vid en anmälan har sedan två personer från Socialtjänsten kommit och haft ett möte med kuratorn och eleven. Marie berättar;

”I det fallet som jag tänker på just nu gjorde vi så att...eleven fick berätta för Socialtjänsten hur det såg ut hemma och att...hur allvarlig situationen var. Att den eleven själv kunde säga det att jag kommer bli dödad eller förd till hemlandet om mina föräldrar får veta att jag berättat det här. Då har ju Socialtjänsten gått in med ett LVU omedelbart plockat ungen och sen placerat på något ställe en bra bit härifrån. Eleverna har fått möjlighet att säga var man inte kan bli placerad med tanke på att det finns en så pass stor hotbild. Sen har man väl meddelat föräldrarna efteråt då när ungen är placerad.”

Vid de fall där det förekommer misshandel måste eleven fotograferas av en barnläkare. När det gäller barnmisshandel är rutinen att man ber föräldrarna om tillåtelse för en läkarundersökning. Detta görs inte när det handlar om hedersrelaterat. Marie menar att det är otänkbart; ”När man väl har gått så långt att det har gått till en anmälan, då är det ju kört alltså.” Likaså är en anmälan sekretess skyddad när det gäller hedersrelaterat våld, aldrig annars.

Föräldrars maktlöshet

Darvishpour talar om en maktförskjutning i invandrarfamiljer. Föräldrarna kan känna sig maktlösa då barnen snabbare växer in i det nya landets regler, värderingar och normer än vad föräldrarna gör. Föräldrarna kanske inte heller känner sig delaktiga i samhällslivet vilket ökar känslan av maktlöshet. (Darvishpour 2004:164) Barnen pratar bra svenska och rör sig i ett "Sverige" som föräldrarna varken själva känner till eller har tillgång till. Uppfattningen av Sverige kan även vara negativ, vilket förklarar varför det värsta som kan hända är att barnen ses som försvenskade. Marie har berättat hur skolan och Socialtjänsten hanterar hedersrelaterat våld i skolan när situationen är akut för eleven. Hur man annars ber om föräldrarnas tillåtelse för en läkarundersökning vid barnmisshandel, och hur detta inte görs när det handlar om hedersrelaterat våld. Likaså att en anmälan är sekretess skyddad när det handlar om hedersrelaterat våld, aldrig annars. Eftersom situationen är så speciell när det gäller hedersrelaterat våld, att man inte kan ta kontakt med föräldrarna från början så är det så att rutinen måste se annorlunda ut genom hela anmälningsprocessen. Men detta visar ju att det verkligen pågår en maktförskjutning, som Darvishpour menar, då föräldrarna fråntas all makt och man endast kan utgå ifrån elevens berättelse. Det är säkert det enda sättet att hantera problemet, för att barnen inte ska riskera att råka mer illa ut, men det gör nog inte att föräldrarna känner sig mer delaktiga i det svenska samhället. Inte heller att förtroendet för samhället ökar eller att "försvenskad" kan börja ses som något positivt.

Barnmisshandel eller hedersrelaterat våld?

Utgångspunkten för Åsa Eldéns definition av ett brott som hedersrelaterat är de inblandades egna definitioner, offer, gärningsmän, vittnen eller närstående (Eldén 2003:23). Pia berättar att ingen av hennes elever använder sig av begreppet heder. Å ena sidan menar Pia att dessa tonåringar inte talar om vad som skulle hända om de gick emot familjens vilja, men vid ett annat intervjutillfälle nämner hon en flicka som säger att hon kommer att bli dödad om hon inte gör som familjen säger. Men generellt sett verkar dessa ungdomar, enligt Pias uppfattning, inte tala om varför de inte kan följa sin egen vilja och gå emot familjen annat än att de uttrycker det som omöjligt. "Det går inte". Pia menar att de är ju i grund och botten tonåringar. Det dessa tonåringar uttrycker i samtalen med kuratorn är sitt begränsade livsutrymme.

Pia menar att det är svårt att veta om det är hedersrelaterat eller om det är "vanlig" barnmisshandel utförd av en förälder som lider av posttraumatisk stress efter upplevelser i det gamla landet. Hon nämner att de har haft någon pojke som blivit slagen hemma, men om det skulle ha varit hedersrelaterat tycker hon är svårt att avgöra. *"Bara för att det är invandrare behöver det ju inte handla om heder"*. Anna som säger sig sakna erfarenheter av hedersrelaterat våld drar paralleller till föräldrar som hon benämner som lite "svaga". Hon menar att man lätt stirrar sig blind på utlänningar, men att det finns liknande situationer där hon som kurator måste akta sig för att ringa föräldrarna om eleven inte skött sig i skolan.

"Det kan vara...bli jättemycket problem om man ringer hem och säger att ja ditt barn har inte skött sig nu, då kan de bli jättearga kanske och fryser ut barnet eller kanske slår barnet eller så...Man kan känna oro för vad händer nu om jag ringer hem och säger det här."

Hon menar att det är en balansgång då skolan har skyldighet att informera föräldrarna när det är någonting. Anna tror att det skulle vara samma problem om det handlade om hedersrelaterat våld, att man inte ringer hem för minsta lilla för att man då vet att tjejen får problem. Men överhuvudtaget anser Anna att det är svårt för att det är så himla tabu att lägga sig i vad föräldrar gör med sina barn. Även Marie menar att det kan vara svårt att skilja på hedersrelaterat våld och vanlig barnmisshandel. Men hon säger att hon, när en elev berättar att han eller hon blir slagen hemma, alltid frågar eleven om dess situation och om vilka konsekvenser en anmälan skulle få för eleven. Det är utifrån vad eleven berättar som man kan dra gränsen mellan hedersrelaterat våld och "vanlig" barnmisshandel. Men detta gör också att hon som kurator kan vara med och påverka och lägga fram förslag inför Socialtjänsten.

Mina informanter tycks vara ganska överens om att det är problematiskt när det handlar om hedersrelaterat våld. Det är en annan problematik än när det handlar om exempelvis barnmisshandel. Mycket beror nog på osäkerhet. Ingen av mina informanter ansåg att de hade tillräcklig kunskap om hedersrelaterat förtryck. Det finns inga handlingsplaner eller liknande som gäller hur skolan i allmänhet ska hantera detta problem. Det finns trygghetsplaner och liknande, där det står hur skolan ska hantera tex mobbing och rasism. Men inget om hedersrelaterat våld. Varje skola får själva utveckla en sådan plan, men det verkar inte finnas något krav på att varje skola ska ha en sådan. Tidigare nämndes Maries mall med frågor, som hon använde för att bedöma elevens situation (under rubriken "att anmäla"). Dessa frågor kan nog i sig vara en bra grund när det handlar om hedersförtryck. Men frågorna är egentligen inte ställda så att de besvarar om det är hedersrelaterat våld eller förtryck det handlar om. Det

skulle lika gärna kunna handla om stränga föräldrar eller föräldrar som misshandlar sina barn utan att orsaken är familjens heder. För att veta om det verkligen är hedersrelaterat behövs det nog en följdfråga på nästan alla punkter; varför? Denna fråga skulle behöva ställas till alla inblandade. Det verkar vara som att skolkuratorer får lära sig under arbetets gång av sina erfarenheter. Detta borde skapa en osäkerhet, samtidigt som det är ett oerhört tungt ansvar som kuratorerna får ta. För ingen av dem är omedveten om hur illa det kan gå om det hanteras fel. Alla har fått en bild av hedersmord. Anna säger att det finns tillfällen då det kan bli problem om man ringer hem till föräldrarna om eleven inte skött sig i skolan, när det gäller ”svenska” föräldrar. Man kan tänka sig att osäkerheten kan vara stor om det istället handlar om föräldrar med utländsk härkomst. Det kan också vara svårt att bedöma om det verkligen är hedersrelaterat, om det är som Pia säger att ingen av hennes elever använder ordet heder. Men kan ungdomar i den tidiga tonåren förväntas, även om de tillhör hederskulturen, kunna uttrycka och även ha insikt i det system som ändå hedersförtrycket är? Det är ju bara elevens uppfattningar och tolkningar som kommer fram eftersom det inte går att kontakta föräldrarna.

4. Utsatta flickor...och pojkar

Tanken som genast dyker upp när man talar om hedersrelaterat våld och förtryck är att det främst är flickor som är utsatta. Kanske beror detta på morderna på Pela och Fadime som fått stort utrymme i media. I båda fallen handlade det om flickor med utländsk härkomst som hade anpassat sig till det svenska samhället, medan deras familjer inte hade det. Både Pela och Fadime ville leva som andra svenska unga tjejer, men fick det inte. Det är kanske vanligare att flickor är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Eftersom den patriarkala familjestrukturen som ofta råder i familjer där hedersrelaterat förtryck förekommer innebär att kvinnor är underordnade män, blir kvinnorna ofta offer. Men mina informanter ger en bild av hedersrelaterat våld och förtryck som är något mer komplicerad än så.

Enligt Pias erfarenheter, som hon berättar om vid det första intervjutillfället, är det oftast flickor som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. I de fall där det har handlat om att en pojke blivit misshandlad hemma tycker Pia att det är svårt att se om det skulle vara hedersrelaterat. Både i första och andra intervjun uttrycker Pia det begränsade livsutrymmet för flickor som ett möjligt tecken när det handlar om att se hedersförtrycket. När jag under andra intervjun frågar om hedersförtrycket är ett problem som enbart rör flickorna eller vilken

roll pojkarna har, menar Pia att pojkarnas roll är att ha ansvaret att kanske hålla koll på sina systrar och utföra saker som de egentligen inte vill. Men hon tillägger även senare att;

”Alltså vi har ju haft pojkar ifrån andra kulturer som också är väldigt hårt hållna hemma, eller förväntas saker av dem. Gift dig och skaffa en fru och få barn fastän de inte alls är mogna för det kanske då. Att det är det som förväntas i kulturen. Fast om det har med heder att göra eller om det är kulturellt, det är ju frågan.”

När jag under samma intervju, några minuter senare frågar Pia om det krympta livsutrymmet även gäller för pojkarna, svarar hon att hon inte har någon uppfattning om det. Hon ser det snarare som tvärtom, att de får vara ute mycket och får ta för sig rätt bra. Pia använder sig alltså av samma ord; ”hårt hållen hemma” när hon pratar om pojkar och flickor, men orden verkar ha olika innebörd enligt hennes uppfattning mellan könen. Det verkar som att ”hårt hållen hemma” i flickornas situation handlar om ett krympt livsutrymme. Enligt Pia innebär det att dessa flickor får ta ett stort ansvar för hushållsarbetet, inte får vara ute med kompisar efter skoltid eller överhuvudtaget gå ut ensamma. När det handlar om pojkarna verkar Pia istället syfta på de förväntningar som familjen har på individen. Men om man följer Annick Sjögrens resonemang är förväntningar något som gäller båda könen i kollektivet. Sjögren menar att individen måste inordna sig i den sociala enhet som han eller hon har blivit tilldelad (Sjögren 1993:16). I pojkarnas fall handlar det kanske om att gifta sig som Pia nämner, medan det för flickorna handlar om att hålla sig i hemmet och hjälpa till med hushållsarbetet. Pia frågar sig om förväntningarna på pojkarna har med heder att göra eller om det är kulturellt. Men om man tänker att grunden i den gruppcentrerade ideologin är att individen måste inordna sig i en social enhet, så kan väl inte förväntningarna på flickorna och pojkarna kallas för heder. Att de är hårt hållna hemma skulle kunna ha med heder att göra, ifall det anses vara vanärande för familjen att flickorna eller pojkarna gör vissa saker. Som i tex flickornas fall, att de ute kvällstid eller liknande. Men det som borde vara avgörande för om det skulle kallas för heder är väl hur gruppen/familjen reagerar på förväntningar som inte uppfylls.

Anna har genom sitt arbete, dock inte som kurator, träffat unga tjejer som varit rädda för sin familj. Enligt Annas uppfattning som hon till stor del grundar på den bild hon har fått ifrån media, är det flickor som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Men pojkarna har en del i det också. De växer upp med en föreställning om hur det ska vara, de tar efter sin pappa. Så

Anna menar att de blir ju också förtryckta på sitt sätt. De blir tvingade till att vakta och straffa sin syster. ”Jag menar det är ju också ett förtryck, men samtidigt så...det kommer ju någonstans ifrån det är förtryck hela tiden. Från generation till generation.” För att de är rädda att för att tjejerna ska bli svenskar.

Marie menar att hedersförtrycket är kopplat till flickans oskuld. När jag frågar henne om pojkarna också är offer för hedersförtryck och hedersrelaterat våld, svarar hon att hon har erfarenhet av det också. Det har då handlat om samma sak som för flickorna – begränsat livsutrymme. Men också att pojken har blivit behandlad som luft hemma och fått känna att han inte är värd någonting, att han är utesluten ur kollektivet.. Marie menar att det har varit tydliga markeringar där familjen kräver en förändring, men pojken inte vet vad som ska ändras förutom att det är något i hans sätt. Marie säger att hon aldrig uppfattat det som någon större skillnad mellan flickor och pojkar, när det handlar om hedersrelaterat våld och förtryck. Hon ser det som att det alltid handlar om att individen på något sätt sätter sig emot familjen och uttrycker sin egen vilja. När det handlar om flickor kanske det gäller för sexig klädsel som gör att flickorna blir smutsiga, då det uppmuntrar till mäns blickar. Eller att de har en pojkvän. Men det kan vara samma sak för en pojke som har skaffat en svensk flickvän. Eller en pojke som inte klarar skolan så bra som förväntat, umgås med fel kompisar och kanske har hamnat i kriminalitet. Marie menar att det allra värsta man kan tänka sig är en homosexuell kille. Toleransen är inte särskilt stor.

Mina informanter har lite olika uppfattningar/erfarenheter av vilka det är som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Pia har enbart erfarenhet av flickor som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Hon har tidigare nämnt att hon har varit med om att någon pojke blivit slagen hemma, men att hon tyckte det var svårt att avgöra om det hade med heder att göra eller om det var barnmisshandel. Pias erfarenheter av flickor som utsatta för det hedersrelaterade våldet stämmer väl med de uppfattningar Anna har. Hon grundar sin uppfattning på den bild hon fått från media och sina erfarenheter från Socialtjänsten. Marie å andra sidan har erfarenhet av både flickor och pojkar som offer. Hon har inte sett någon skillnad på hur de förtrycks. Det handlar i båda fallen om krympt livsutrymme och att individen bryter mot kollektivets normer. Marie gör på så sätt ingen åtskillnad mellan förväntningar och att vara hårt hållen hemma, som Pia gör.

När man frågar vilka som är offer för förtrycket så kan man se det på olika sätt. De som utsätts för våld kan ses som offer lika gärna som de som slår, i alla fall när det handlar om pojkar och flickor. Anna menar att även pojkarna är offer. Som hon ser det blir de tvingade till att vakta och straffa sina systrar. Pia resonerar på samma sätt, att pojkarna får utföra saker som de egentligen inte vill.

Det kan tänkas vara problematiskt när det gäller vilka man ser som offer för hedersrelaterat våld. Om det är så att pojkar utsätts för våld och förtryck, på samma sätt som flickor även om det inte är i samma utsträckning, så kan man tänka sig att detta inte synliggörs på samma sätt eftersom fokuset oftast ligger på flickorna. Medias bild kan nog ha en stor betydelse i det fallet.

5. Vem står för våldet?

Enligt Maries uppfattning och erfarenheter går våldet och förtrycket hand i hand. Det ena existerar inte utan det andra. Mina informanter har dock varierande erfarenheter av hur våldet i dessa familjer ser ut. Ofta så brukar man, när man ser till hedersrelaterat våld och förtryck, se kvinnorna i familjen som offer och männen som förövare. När jag frågar Anna vilka det är som ligger bakom det hedersrelaterade våldet så svarar hon att det enligt hennes erfarenheter är männen i familjerna.

Marie beskriver att det enligt hennes erfarenhet finns ett system i hur våldet i familjerna ser ut. Detta hänger samman med den hierarkiska ordningen och könsrollerna. Hon menar att det är mamman som står för det "vardagliga" våldet. Eftersom mamman har till uppgift att uppfostra barnen, ingår våldet som tillrättavisningar för mindre förseelser. Det kan handla om lavetter eller en viss sorts slag. Men om överträdelserna är större och mamman inte kan hantera det för att hon inte räcker till, "*det är då pappan måste gå in och visa vart skåpet ska stå. Och det är ju då det är mer våld, mer våldsamt.*" Marie menar att pappan måste korrigera de större överträdelserna för att inte tappa ansiktet. Det är ju han som är högst i den hierarkiska ordningen. I de fall där pojkar har varit utsatta för hedersrelaterat våld, har det enligt Maries uppfattning inte skilt sig nämnvärt. Pias erfarenheter liknar Maries. Hon har varit med om att flickor blivit utsatta för våld av sina äldre systrar, bröder, mödrar och fäder. Men Marie tror att det är svårare för syskonen att ge sig på en bror än vad det är för dem att ge sig på en syster. En äldre bror kan kanske straffa en yngre precis som yngre bröder kan

straffa äldre systrar, men systrar kan enligt den patriarkala hierarkin inte ge sig på bröder. Pia har ingen erfarenhet av att yngre systrar ger sig på en äldre, så den hierarkiska ordningen gäller även systrarna.

Det gemensamma för Maries och Pias erfarenheter, som jag uppfattar det, är att alla individer i familjer där hedersrelaterat våld existerar, i varierande grad är delaktiga i våldet. Men fäderna står för det grövre våldet, när inget annat hjälper.

Männen som förövare

Enligt Darvishpour är upplevelsen av invandringen ett resultat av en komplex kombination av individens socioekonomiska och kulturella bakgrund i ursprungslandet och hans eller hennes situation i det nya landet. Men upplevelsen kan skilja sig mellan kvinnor och män. Ofta har kvinnors maktresurser ökat efter invandringen medan många män har förlorat sin tidigare makt och status i familjen och samhället. (Darvishpour 2004:169) Eldén menar att invandrade mäns våld mot kvinnor kan ses som en följd av påfrestningar i en migrationssituation. Isolering, förlust av livssammanhang och arbetslöshet får konsekvenser för hela familjen, vilket kan leda till att mannen utsätter kvinnan och barnen för våld. (Eldén 2003:82) Detta tillsammans med den patriarkala familjestrukturen, med mannen som familjen överhuvud, kan ses som en förklaring till mina informanternas erfarenheter av och uppfattningar om att männen och fäderna slår sina kvinnor och döttrar när dessa bryter mot familjens normer. Det kan även förklara varför de slår söner som bryter mot reglerna. Men det förklarar inte varför mammor slår sina barn, eller varför äldre systrar slår yngre. Detta är inte heller något som har lyfts fram i media.

6. Kulturella skillnader

Pia menar att det inte går att peka ut ett folkslag där hedersrelaterat våld eller förtryck kan förekomma i vissa familjer. De fall som hon har arbetat med har varit familjer från Irak, Indien och Kosovo. Enligt hennes erfarenhet handlar det om familjer som inte är så etablerade i svenska samhället och som har kvar mycket släkt och kontakter i sitt hemland. Å ena sidan menar Pia att problemen grundar sig i en kulturkrock. Det handlar om hur man i sin kultur

förhåller sig till en annan kultur och när det inte blir förenligt med de svenska lagarna. Men å andra sidan tar hon upp att det antagligen fanns både de som tyckte det var bra och de som tyckte det var dåligt i deras hemländer. Anna tror att hedersrelaterat våld och förtryck är ett kulturellt problem. Hon ser heder som en tradition och menar att deras traditioner är väldigt annorlunda mot Sveriges kultur. Generellt sett, enligt Annas bild av utländska ungdomar, så har familjen större inflytande än för svenska ungdomar. Det skiljer sig också mellan deras kultur och vår när det gäller jämställdhet; *”ofta är ju invandrare mer patriarkaliska än vad vi är”*.

Marie använder sig av begreppet hederskultur. Hon menar att kollektivet har haft en stor betydelse för överlevnaden i ursprungslandet, vilket gör att det blir en tydlig kontrast här då det svenska samhället är annorlunda uppbyggt. I Sverige har vi också ett helt annat sätt att se på uppfostran och aga. Marie liknar det vid en pyramid. Vi har mycket kontroll över våra barn när de är små, men släpper på kontrollen när de är äldre. När det gäller hederskulturen är det tvärt om, det är en omvänd pyramid.

”Vi gör ju tvärt om ju äldre man blir desto mer frihet, men de gör ju precis tvärt om från början har de ganska mycket frihet och kan springa och göra saker och...ja...får ganska mycket som man vill kanske. Men ju äldre de blir desto mer infösta i ett visst fack.”

Generellt så tycker inte Marie att man kan se någon skillnad på svenska ungdomar och ungdomar med utländsk härkomst. Enligt hennes uppfattning är det lika många invandrare som sminkar sig, går ut och har pojkvän eller flickvän. Men det är en otroligt liten grupp som inte får. De som Marie har erfarenhet av som varit utsatta för hedersrelaterat våld har kommit från Irak. Men Marie menar att det inte handlar om ett visst land utan vissa länder som det är mer utbrett i. En del av eleverna hon har mött har menat att det inte alls förekommit i deras hemländer, utan ett problem som uppkommit här i Sverige.

Mina informanter ser lite olika på de familjer där hedersrelaterat förtryck och våld förekommer. Pia menar att det gäller familjer som inte är så etablerade i det svenska samhället samtidigt som hon tänker sig att problemen grundar sig i en kulturkrock. Men hon verkar ändå inte utesluta att det förekom i deras ursprungsländer. Detta stämmer överens med tanken om att det gäller familjer som inte är etablerade i det svenska samhället, men det kan tyckas säga emot kulturkrockstanken. Men det behöver inte göra det. Om man ser till de faktorer som tidigare nämnts, den gruppcentrerade ideologin i motsats till den

individcentrerade och generationskonflikter på grund av föräldrarnas misslyckade integrering, så kan de båda perspektiven som Pia tar upp samverka. Anna är lite vagare när hon talar om hedersrelaterat våld som ett kulturellt problem. Det verkar som att även hon syftar på en kulturkrock när hon tar upp att deras traditioner är annorlunda mot Sveriges kultur. Anna pratar mer om invandrare generellt och hon skiljer på deras kultur och vår när det gäller jämställdhet i familjerna. Marie beskriver de familjer där hedersrelaterat våld och förtryck förekommer som en del av en hederskultur. Hederskulturen är våldsam i jämförelse med vår då de har en annan syn på aga. Marie beskriver två motsatta sätt att se på barnuppfostran. Det skiljer sig mellan vårt individualistiska sätt att uppfostra barnen och hederskulturens kollektivistiska. Man kan se det som att vi uppfostrar barnen till att bli självständiga individer, genom att till en början ha kontroll och sedan släppa på den allt eftersom barnen blir äldre. Detta till skillnad från hederskulturen som uppfostrar barnen till att bli medlemmar i kollektivet genom att allt eftersom begränsa barnen.

Vi och dem

Inom antropologin så definieras kultur som de förmågor, föreställningar och beteenden som människor tillägnat sig genom att vara medlemmar i ett samhälle. Kulturbegreppet hänvisar till en grundläggande likhet människor emellan eftersom alla människor är präglade av kultur, och det i samma mån.(Eriksen 2000:20)Åsa Eldén menar att kultur skapas som en föreställd gemenskap med ett bestämt innehåll. Detta jämförs sedan och skiljs från andra gemenskaper. På en empirinära nivå kan kultur i betydelsen kontrast förstås som en inarbetad föreställning. Kultur skapas som kontrast, som ett hierarkiskt motsatsförhållande där kontrastens båda led är konstruerade som ömsesidigt uteslutande. (Eldén 2003:57) Det är först när kulturer jämförs med varandra som de skapas som avgränsade helheter. *”Med detta följer att ”kulturella skillnader” inte finns per se, utan används för att skapa mening i olika sammanhang”*. (Eldén 2003:58) Som exempel på detta tar Åsa Eldén upp hur samhörighet mellan svenskar, och avstånd till invandrare skapas med referens till jämställdhet och kvinnoförtryck. Det senare görs till kulturella drag hos invandrare och bekräftar föreställningen om svensk överlägsenhet gentemot invandrades underlägsenhet.(Eldén 2003:67) Anna är inne på precis det när hon talar om att invandrare är mer patriarkala än oss. Men enligt Eldéns resonemang skulle samma samhörighet och avstånd kunna skapas med referens till den uppfostran och aga som Marie tar upp. Hylland Eriksen menar att det finns vissa faktorer som är viktiga när det gäller kulturell identitet, eller ett starkt ”vi” gentemot ”dem”. Dessa kan vara gemensamma erfarenheter,

gemensamt språk och religion. Men det allra viktigaste är att ha ett gemensamt mål och att kunna åberopa en gemensam fiende, ett ”dem”. (Eriksen 2004:51) Vi - känslan beror på de andra, antingen kan det vara så att ”vi” skapar ”dem” för att förstärka vår inre sammanhållning eller så kan ”de” skapa ”oss”. I regel brukar det handla om en tvåvägsprocess. (Eriksen 2004:55) Om man tillhör en minoritet blir man påmind om sin identitet hela tiden, till skillnad från om man tillhör majoriteten. Kontrasterna skapar identifikationen, en person som tillhör majoriteten behöver inte reflektera över sin kulturella identitet på samma sätt. (Eriksen 2004:56) Hedersrelaterat våld och vanligt våld eller barnmisshandel skulle kunna ses som en uppdelning som skiljer mellan ”de” och ”oss”. Det kan ses som en skiljelinje mellan hur ”de” och ”vi” är. Det hedersrelaterade våldet markerar en gräns mellan vad som ses som svenskt och vad som är främmande.

Annick Sjögren menar att dominerande tendenser enligt den grupp- eller individcentrerade ideologin karaktäriserar mentaliteten hos en kulturell enhet (Sjögren 1993:17). Att individen bryter mot den kollektiva normen tycks vara en grundorsak till att hedersproblematiken uppkommer. Likaså att det finns en hederskod som bestämmer vad som tillför och vad som inte tillför heder (Wikan 2004:65). Eftersom individen även ansvarar för familjens heder blir det viktigt att hålla sig till familjens regler. Marie säger att många av hennes elever berättar att det inte förekom hedersrelaterat förtryck och våld i deras hemländer, utan att problemet uppkommit här. Det hedersrelaterade våldet eller hederstänkandet med gruppens normer som går före individens, kan ses som ett sätt att förstärka den kulturella identiteten i jämförelse med det svenska individualistiska samhället.

7. Pojkarnas attityder mot flickor

Mina informanter har lite olika uppfattningar om huruvida vi lever i ett patriarkalt samhälle eller inte. Marie anser definitivt att vi gör det, med argumentet att det mesta bygger på männen och männens behov. Marie tänker att det kan vara så att hederskulturen har tydligare könsroller än vad den svenska kulturen har. Pia säger sig inte ha någon uppfattning om saken och Anna anser att det svenska samhället inte är patriarkalt. Anna menar att invandrares kultur är mer patriarkal än vår svenska. Pia tror att sexualundervisning och undervisning i jämlikhet

och hemkunskap skulle kunna vara ett bra sätt att komma åt en del invandrar killars dåliga kvinnoosyn. ”Alltså, man ser på kvinnan med...ja som någon som ska vara hemma och sköta om dem i princip. Så som mamma säkert gör hemma.” Marie har erfarenhet av att arbeta med killgrupper på en mer invandrantät skola än den hon arbetar på idag. Där pratade de om kvinnors status och hur pojkarna behandlade tjejerna i klassen. Enligt henne var det väldigt viktigt att ha en man med sig. Hon upplevde det som att hon enbart kunde få respekt av pojkarna genom att de såg att mannen visade henne respekt. Likaså har hon erfarenhet från Socialtjänsten där hon upplevde det som väldigt svårt att få männens uppmärksamhet, trots att hon kom som en myndighetsperson.

”De lyssnade inte på vad jag sa...alltså nonchalerade. Tittade på en precis som att jag...ja vad är jag egentligen. Man kände det extremt tydligt. Alltså även små pojkar...Det kunde vara jätteallvarliga saker jag var tvungen att prata om och de spelade ut på ett sätt som jag aldrig upplevt annars.”

Marie fick tydligt känna av att hon som kvinna inte hade status.

Av Pia och Maries erfarenheter framgår det att kvinnan i dessa fall ses som underordnad mannen. Anna har också en föreställning om att invandrares kultur är mer patriarkal än den svenska. Pia säger sig inte ha någon uppfattning om vi lever i ett patriarkalt samhälle eller inte, men hon skiljer på svenskar och invandrare då hon menar att invandrarkillar har sämre kvinnoosyn. Hon pekar också ut dem som mindre jämställda när hon säger att mammorna är hemma och sköter om dem. Men Marie ser det svenska samhället som patriarkalt då hon menar att det mesta bygger på männen och deras behov. Samtidigt som hon tänker att hederskulturen har tydligare könsroller skiljer hon på kvinnans status inom hederskulturen och den svenska.

8. Att arbeta förebyggande

Pia och Anna är överens om att det skolorna skulle kunna göra för att förebygga hedersproblematiken är att lyfta fram frågan. Låta det ingå i undervisningen och göra eleverna medvetna om att det finns men också att personalen ska ha öppna ögon inför problemet. Pia menar att det är viktigt att man försöker tänka kring varje individ och vara medveten om att

det kan handla om hedersrelaterat förtryck. Men också att våga fråga eleverna hur de har det hemma.

Om Marie skulle få förslag på att hennes skola skulle arbeta förebyggande med frågor som rör hedersrelaterat våld, så skulle hon vilja ta in någon med aktuell kulturkompetens. Om det var så att det var många irakier eller syrianer på skolan så skulle hon vilja ta in någon med den kulturkompetensen. Eftersom Marie har upplevt att hon har lägre status som kvinna skulle det behöva vara en man. Marie skulle vilja arbeta med både tjejer och killar och deras attityder genom att jämföra mellan olika kulturer. Hon skulle vilja att man pratade om hur olika kulturer ser på saker, om hur man ser olika saker som viktigt. Marie menar att man måste få tycka att det är kollektivet som ska bestämma, att det inte behöver vara som vi har det i Sverige. Men det är viktigt att ta upp vilka konsekvenser olika sätt att se på saker får. Marie skulle vilja att man lyfte frågorna utan att komma med något färdigt facit eller vara fördömande. Hon tycker att det är lite tabu att prata om sådant, men att man måste våga prata om sådant som är lite jobbigt. Men hon tror att de som jobbar med det här måste vara proffsiga på att föra in det som är viktigt utan att eleverna uppfattar det som att de tagit ställning. Marie menar att det bästa skulle vara att prata generellt om saker på en nivå som är aktuell för till exempel en elev i årskurs åtta. Marie tar som exempel upp hur olika kulturer påverkar vilka ute tider eleverna får ha, hur man ser på sex eller på pojkvänner och flickvänner. *"Att man kan prata om en sak utifrån olika perspektiv, eller utifrån olika kulturella erfarenheter."*

Skolverket

Enligt skolverket kan skolan vara en frizon för flickor med utländsk bakgrund, detta gäller särskilt flickor i familjer med patriarkala mönster. Skolverket anser att det är ett helt familjesystem som behöver uppmärksammas. Det handlar inte enbart om att flickorna i patriarkala familjer har begränsad rörelsefrihet utan även pojkarna behöver lyftas fram då de i många fall har en frihet som gränsar till övergivenhet. Dessa pojkar utvecklar sin manlighet på egen hand. Deras självkänsla byggs på makt och deras uppgift är att kontrollera sina systrar (Lärande exempel: s46). Skolverket menar att skolan måste stödja dessa pojkar för att de inte ska *"bli de framtida bärarna av patriarkala normer"* (s.46). Skolverket ser ett samspel mellan bakgrundsfaktorer så som; kulturella, psykologiska, socioekonomiska och personliga omständigheter till hot och konflikter i familjer med patriarkala mönster (s.48).

Skolverkets idéer om förebyggande arbete

Ett problem när det gäller att förebygga konflikter mellan individ och familj där orsaken är patriarkala normer är att konflikten mellan skolans ansvar och föräldrans ansvar, mellan samhällsansvar och familjens integritet. Familjer med patriarkala mönster har ofta sin bakgrund i samhällen där familjen är den institution som står för sådant som vi i Sverige ser som ett samhällsansvar. Detta kan göra att de ser samhället som inkräktande på familjens integritet. Konsekvensen av detta kan vara att ett nära samarbete mellan skola och familj är som svårast när behovet är som störst. En del i arbetet att förebygga konflikter mellan individ och familj menar Skolverket att man gör genom att låta skolans värdegrund genomsyra hela skolans verksamhet. Denna värdegrund rör demokrati, mänskliga rättigheter och allas lika värde. Jämställdhet bör lyftas fram som en del av FN:s mänskliga rättigheter som, liksom Barnkonventionen säger att alla barn har samma rätt till utbildning och utveckling samt att inte bli utsatt för fysiskt eller psykiskt våld. (Lärande exempel s.47) Skolans uppgift är att se de utsatta eleverna och sträva efter att etablera en kontakt med föräldrarna, där föräldrarna kan känna att de är kompetenta och viktiga, för att undvika att en maktkamp uppstår mellan familj och skola (s.49).

Skolverket menar att insatserna inom skolan att nå ”*utsatta flickor*” finns på tre nivåer (s.49). Den första nivån är generell på så sätt att den syftar till att nå alla barn och föräldrar, oavsett kulturell bakgrund. På den andra nivån riktar sig insatserna mot specifika grupper tex utsatta flickor, pojkar och även föräldrar för att förebygga generationskonflikter innan de blir permanenta. Den tredje nivån är när situationen för flickan är akut. Jag kommer här att gå igenom de två första nivåerna som Skolverket tar upp. På den *generella nivån* ansvarar rektorerna för att alla elever får tillgång till undervisning när det gäller ämnesområden som; sexualitet, jämställdhet och samlevnad. Dessa ämnen är de mest utmanande i skolans värdegrundsarbete. Denna undervisning ska ske utifrån ett förhållningssätt som främjar en god arbetsmiljö och goda relationer. (s.49) Enligt en kvalitetsgranskning av undervisningen i sexualitet och samlevnad, som utfördes av Skolverket hösten 1999, visade att på ett par skolor med många elever med utländsk härkomst var avståndet mellan könen stort. Stereotypa föreställningar och okunskap om det andra könet var inte ovanligt. Skolverket menar att en god sex och samlevnadsundervisning kan vara en del av skolans arbete att skapa möten mellan kulturer. Som exempel tar Skolverket upp en 6-9 skola varav hälften av eleverna har

utländsk bakgrund. På den skolan har man en tema vecka kallad "Vad är kärlek?", där man förenar olika perspektiv. Sexualitet diskuteras där både ur ett kvinnligt och manligt perspektiv och värderingsövningar genomförs, där det handlar om att ta ställning i frågor som rör samlevnad. (s 51) På den *andra nivån* är det viktigt att föräldrarna ses som en resurs och uppmuntras så tidigt som möjligt och får aktivt stöd för att bli delaktiga i skolans verksamhet. Den vanliga skolan och öppna förskolan är viktiga länkar mellan föräldrarna och det svenska samhället. Öppna förskolans uppgift är att stödja föräldrarnas väg in i det svenska samhället för barnens skull. Inom grundskolan är det viktigt att bygga upp ett samarbete, en dialog mellan skolan och hemmet. Skolverket påpekar också att det saknas en insats i form av en föräldrar utbildning på skolorna. Det behövs eftersom föräldrar behöver få kunskap om vad som är rätt och fel enligt svensk lag, redan när de nyankomna. (s 53-55)

Tidigare har det nämnts att mina informanter anser att det saknas kunskap om hur skolan ska hantera hedersrelaterat våld och förtryck. De känner en osäkerhet eftersom det är så allvarlig och kan få fruktansvärda följder om det hanteras fel. De menar att det inte finns några planer för hur skolan ska hantera hedersrelaterat våld och förtryck. Skolverkets del integrationsverkets rapport "*Lärande exempel- att förebygga konflikter mellan individ och familj*" är visserligen ingen handlingsplan på det sättet utan snarare ett exempel på hur det kan hanteras. Men detta är ingenting som mina informanter tycks känna till.

Skolverket talar om insatser för att nå utsatta flickor. Det är tydligt att deras hållning är att flickor är offer och männen förövare, även om de menar att det är ett helt familjesystem som behöver uppmärksammas. De skiljer på flickor och pojkar och menar att flickorna har begränsat livsutrymme medan pojkarna är övergivna och får utveckla sin manlighet på egen hand. Detta stämmer väl med Pias uppfattning och erfarenhet. Både Pia och Anna fokuserar liksom Skolverket på utsatta flickor, men enligt Marie är det inte enbart flickor som är utsatta. Skolverket talar om att se de utsatta eleverna, men uppenbarligen har de inte sett att det även kan handla om att pojkar utsätts eftersom de talar om att nå utsatta flickor. För det verkar ju finnas pojkar som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck, även om det kanske inte är i samma grad. Eller kan det vara så att det inte är i samma utsträckning eftersom det inte synliggjorts att även de kan vara offer? Pia menar att det är svårt att bedöma huruvida det är hedersrelaterat eller barnmisshandel när pojkar utsätts för våld i hemmet. Det finns en skillnad där emellan. Marie menar att hon genom att prata med eleven om vilka konsekvenser en anmälan får för eleven kan komma åt vilka orsaker våldet kan ha och vilka åtgärder som är nödvändiga. Pia å andra sidan tycks lägga det mesta av det arbetet på Socialtjänsten.

Pia och Anna var överens om att skolorna skulle kunna förebygga hedersrelaterat våld och förtryck genom att lyfta fram frågan och göra både elever och personal medvetna om problemet. Detta kan man se som en självklar grund att utgå ifrån. Det är ingenting som Skolverket tar upp, men man kan nästan utgå ifrån att de ser det som viktigt eftersom det annars borde vara svårt att arbeta förebyggande. Marie säger sig vilja arbeta förebyggande genom att arbeta med tjejers och killars attityder utifrån olika kulturella perspektiv. Skolverket talar istället om ett kvinnligt och ett manligt perspektiv. Skolverket menar att alla elever ska ha undervisning i ämnen så som sexualitet, jämställdhet och samlevnad. Men det sägs ingenting om olika kulturella erfarenheter. Istället talas det om stora avstånd mellan könen eftersom det är vanligt med stereotypa föreställningar och okunskap om det andra könet. Skolverket menar att en god sexualundervisning kan skapa möten mellan kulturer. Men detta förutsätter ju att man arbetar utifrån olika kulturella perspektiv, precis som Marie menar. Uppfattningen man får genom Skolverkets del i ”Lärande exempel” är att det förebyggande arbetet präglas av undervisning, dvs att elever i familjer med patriarkala mönster ska lära sig ”vårt” sätt att se på saker. Enda sättet att stävja hedersrelaterat våld och förtryck är att ”de” blir som ”oss”.

Sammanfattning

Mitt syfte med denna uppsats var att ge en bild av hur skolkuratorer uppfattar och hanterar hedersproblematiken. De teorier jag har använt har både förklarat och kompletterat mina informanternas erfarenheter och uppfattningar. Hedersrelaterat våld och förtryck är ett väldigt stort ämne med många aspekter möjliga orsaker. Jag har, utifrån mina informanternas perspektiv, försökt diskutera grunderna. Men tyvärr har det inte funnits utrymme för att gå in så djupt på varje aspekt, som man kanske skulle önska.

Skolkuratorer står för den sociala kompetensen inom skolan. En skolkurators arbete är väldigt fritt på så sätt att kuratorn själv har möjlighet att välja vad hon arbetar för, men med hänsyn till skolans behov. De finns där för elevernas skull. Mina informanternas uppfattningar om hedersrelaterat våld och förtryck är både erfarenhetsbaserade och baserade på det de läst eller sett i media. Vid första anblicken kan man se att deras uppfattningar om vad heder egentligen innebär skiljer sig åt. Det råder också en viss osäkerhet. Men sammantaget kan man säga att

det handlar om anseende, att bevara det gamla landets kultur och kollektivets dominans över individen tillsammans med kvinnans underordning. Dessa orsaker kan ses som en grund till hedersproblematiken. Heder handlar om anseende som går utanför individen och inbegriper hela kollektivet eller familjen. En handling blir därför mer än den enskildes angelägenhet vilket gör att individerna måste följa de regler och ramar som familjen satt upp. Om detta inte görs drabbas familjens anseende. Familjen blir vanärad eller tappar ansiktet. Sjögren menar att det finns två olika ideologier som karaktäriserar mentaliteten hos en kulturell enhet; gruppcentrerad och individcentrerad. Dessa visar på synen på individen i förhållande till andra. Den gruppcentrerade ideologin sätter kollektivet eller gruppen före individen medan den individcentrerade gör tvärt om. Det svenska samhället präglas av den individcentrerade ideologin. Det kollektivistiska tänkandet kan ses som en del av det gamla landets kultur, liksom att hålla sig till familjens normer. Att bevara det gamla landets kultur går inte att kombinera med att bli försvenskad. En annan del av det gamla landets kultur är de patriarkala familjemönstren. Det handlar om hierarkier, kvinnan är underordnad mannen och hennes sexualitet kontrolleras. Kvinnor måste rätt förvalta sin sexualitet för att inte familjen ska tappa ansiktet. Att kvinnan ses som underordnad är även något som, enligt mina informanter, kommer fram i hur invandrarkillar behandlar tjejer. Många har väldigt dålig kvinnosyn.

Grunden till hedersproblematiken kan vara många faktorer. Det kan ses som en krock mellan det individualistiska och kollektivistiska tänkandet, en kulturkrock mellan det svenska samhället och hederskulturen. Det kan också ses som en generationskonflikt mellan föräldrar och barn. Barnen kan hamna mellan föräldrarna och samhällets normer, då barnen snabbare anpassar sig till det nya landet. Enligt en av mina informanter handlar det om familjer som inte är så etablerade i det svenska samhället. Föräldrarna kan drabbas av en känsla av maktlöshet då barnen rör sig i ett Sverige som de inte känner till eller är delaktiga i. Eldén menar att det är när kulturer jämförs med varandra som de skapas som avgränsade helheter. Hylland Eriksen menar att det är kontrasterna som skapar den kulturella identifikationen. Hedersförtrycket och det hedersrelaterade våldet markerar en gräns mellan vad som ses som svenskt och vad som ses som främmande, precis som jämställdhet bland svenskar och kvinnoförtryck bland invandrare. Samhörighet inom den egna gruppen och avstånd till invandrare skapas genom dessa kontraster. Det blir en tydlig uppdelning mellan ”vi” och ”dem”, där majoriteten inte behöver reflektera över sin egna kulturella identitet på samma sätt som ”de” i minoritet.

När det handlar om elever som är utsatta för hedersrelaterat våld har mina informanter skilda uppfattningar/erfarenheter. Anna, som inte har några erfarenheter, tänker att det är flickor som är offer. Pia har bara erfarenheter av att det varit flickor, medan Marie har erfarenhet av att både flickor och pojkar varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Skolverket fokuserar enbart på flickor som utsatta. Men när man talar om vilka som är offer för förtrycket kan man se det på olika sätt. Både de som slår och de som blir slagna kan ses som offer, särskilt när man talar om flickor och pojkar. Anna och Pia ser pojkarna som offer på så sätt att de tvingas vakta och bestraffa sina systrar. Skolverket ser pojkarna som offer på samma sätt. Det som tycks vara generellt när det gäller elever utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck är att de har ett begränsat livsutrymme. Marie menar att hon sett även detta hos de pojkar som hon har erfarenhet av. Men det finns en osäkerhet bland kuratorerna när det gäller att bedöma om det är hedersrelaterat våld eller förtryck. De säger sig sakna kunskap inom ämnet och det finns ingen plan för hur det ska hanteras inom skolan. Pia anser att det är svårt att veta om det är hedersrelaterat eller "vanlig" barnmisshandel. Ingen av hennes elever har använt sig av ordet heder när de pratar om varför de inte får göra som de vill. Utgångspunkten för Eldéns definition av ett brott som hedersrelaterat är de inblandades egna definitioner. Men skolkuratorerna har bara den utsattas berättelse att gå på, då de inte kan ta kontakt med föräldrarna eftersom det finns en hotbild mot eleven. På grund av hotbilden som ofta förekommer hanteras inte hedersrelaterat våld som "vanlig" barnmisshandel. Kuratorn tar inte kontakt med föräldrarna och ber om tillåtelse för läkarundersökning och alla handlingar sekretess skyddas. Man kan tänka sig att detta ökar föräldrarnas känsla av maktlöshet om en av orsakerna till det hedersrelaterade våldet är en generationskonflikt.

Det tycks finnas ett system i hur våldet i familjerna ser ut, om man ser till Pias och Maries erfarenheter. Men alla tycks i varierande grad vara delaktiga. Mamman står för det "vardagliga" våldet, som tillrättavisningar för mindre förseelser och fadern står för det grövre när inget annat hjälper. Även systrar och bröder slår. Darvishpour menar att kvinnor fått ökade maktresurser efter invandringen medan många män förlorat sin tidigare makt och status både i samhället och i familjen. Eldén tar upp att invandrade mäns våld mot kvinnor kan ses som en följd av påfrestningar i en migrationssituation. Men ingen av dessa teorier förklarar varför mammor slår sina barn eller varför äldre systrar slår yngre.

Två av mina informanter tänker att man kan arbeta förebyggande genom att lyfta fram frågan om hedersrelaterat våld i skolan och att personalen har öppna ögon inför problemet. Den

tredje anser att det är viktigt att arbeta med både flickors och pojkars attityder och att diskutera saker utifrån olika kulturella erfarenheter. Skolverket menar att en del i ett förebyggande arbete är att skolans värdegrund genomsyrar hela skolans verksamhet. Sex och samlevnadsundervisningen kan vara ett sätt att skapa möten mellan kulturer. Detta borde förutsätta att man tar hänsyn till olika kulturella perspektiv. Men Skolverket nämner ingenting om det utan ger istället exempel på att man lyfter fram ett kvinnligt och ett manligt perspektiv.

Som nämndes inledningsvis i denna sammanfattning är hedersrelaterat våld och förtryck ett brett ämne med många aspekter. Efter en sammanfattning av mina informanternas perspektiv lämnas en del frågor obesvarade. Vilket ansvar kan man egentligen säga att skolkuratorerna har att se de utsatta eleverna, när det är en så uppenbar brist på kunskap inom skolan och det saknas mallar för hur kuratorerna ska hantera problematiken? Vad är egentligen skillnaden mellan ”vanlig barnmisshandel ” och hedersrelaterat våld? Och hur skiljer man på barnmisshandel och äga?

Skolverket fokuserar på utsatta flickor som utsatta för hedersrelaterat våld, likaså gör media. Men min slutsats är att det är viktigt att se till individerna, utan att sätta upp begränsande ramar som generaliseringar och kategoriseringar. Generellt sett är det säkert fler flickor som utsätts men det gör ej att vi kan bortse från de pojkar som blir offer för våldet. Att förebygga hedersproblematiken genom att förändra pojkars och mäns attityder (så som ex Sharaf hjältar, som nämndes i bakgrunden) är givetvis nödvändigt eftersom de kanske generellt sett oftare är förövare. Men detta innebär inte att man kan bortse från de flickor och kvinnor som slår. Om man fortsätter att låtsas som att det inte förekommer så finns det ingen möjlighet att förändra deras attityder. Alla individer i familjer där hedersrelaterat våld förekommer är i varierande grad delaktiga i våldet och förtrycket, precis som alla i olika grad kan ses som offer. Man borde därför se till individerna, istället för till flickorna eller pojkarna.

Bibliografi

Stiftelsen Allmänna barnhuset *Att möta flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer – teori och praktik* Skriftserie 2005:3

Darvishpour, Mehrdad 2004 *Invandrarkvinnor som bryter mönstret* Lund: Liber AB

De los Reyes, Paulina 2003 *Patriarkala enklaver eller ingenmansland? : våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige* Integrationsverkets skriftserie

Eldén, Åsa 2003 *Heder på liv och död: våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder* Edsbruk: Akademitryck

Hylland Eriksen, Tomas 2000 *Små platser – Stora frågor* Nora: Nya Doxa

Hylland Eriksen, Thomas 2004 *Rötter och fötter* Nora: Nya Doxa

Kvale, Steinar 1997 *Den kvalitativa forskningsintervjun* Lund: Studentlitteratur

Integrationsverket i samarbete med statens folkhälsoinstitut *Lärande exempel- att förebygga konflikter mellan individ och familj.* Integrationverkets rapportserie 2002:14

Sjögren, Annick 1993 *Här går gränsen* Värnamo: Arena

Thurén, Britt-Marie 2002 *Genusforskning inom socialantropologin* Bollebygd: Högskoleverket

Wikan, Unni 2004 *En fråga om heder.* Stockholm: Ordfront förlag

Artiklar från Internet

Darvishpour, M "Kämpa för invandrarflickor" Svenska Dagbladet 2004-03-16 URL:

<http://www.mediarkivet.se> Hämtad 14 maj 2005

Haverdahl, Anna-Lena "Arg expert i kvinnors tjänst" Svenska Dagbladet 2004-12-05 URL:

<http://www.mediarkivet.se> Hämtad 4 juni 2005